

Отримано: 3 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: lubov.taborovets@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-168-170

Таборовець Л. М. Відображення національно-культурних особливостей української мови при вивченні словацької мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 168–170.

УДК 373.3:811+378:811

Таборовець Любов Михайлівна,

кандидат педагогічних наук, доцент

Комунальний заклад вищої освіти «Рівненська медична академія»

ВІДОБРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПРИ ВИВЧЕННІ СЛОВАЦЬКОЇ МОВИ

У статті розглядаються питання ролі української мови як однієї з основних національно-культурних цінностей українського народу, аналізуються особливості української мови на фоні словацької у міжкультурній комунікації, з'ясовується специфіка засвоєння студентами фонових знань як основи міжкультурного діалогу і способу їх орієнтації по відношенню до іншої культури, виділяється етнічна функція мови. Акцентується особлива увага на підходах до вивчення безеквівалентних слів. Обґрунтовується важливість врахування національно-культурної специфіки спілкування і національно-культурних особливостей мовної семантики словацької мови вже на початковому етапі знайомства з нею і на найпростішому рівні спілкування.

Ключові слова: етнічна функція, соціо- та етнолінгвістика, національна специфіка мови, спорідненість української та словацької мов, фонові асоціації, національно-культурний компонент, повна еквівалентність, часткова еквівалентність та безеквівалентність.

Liubov Taborovets,

candidate of pedagogic sciences, associate professor

Municipal Institution of Higher Education «Rivne Medical Academy»

DISPLAYING NATIONAL-CULTURAL FEATURES OF UKRAINIAN LANGUAGE IN STUDYING OF SLOVAK LANGUAGE

The article deals with the role of the Ukrainian language as one of the main national and cultural values of the Ukrainian people, analyzes peculiarities of the Ukrainian language against the background of the Slovak language in terms of intercultural communication, clarifies the specificity of how students acquire background knowledge as an essential for intercultural dialogue and the ways on how they should be guided towards another culture. It is also highlighted the ethnic function of a language. The article focuses on approaches to the study of non-equivalent words that denote specific cultural phenomena and do not have a single-word translation into another language. The author of the article substantiates the importance of getting acquainted with the national traditions of the Slovak people, folklore, culture, art, literature, starting from the initial stage of acquaintance with the Slovak language and at the simplest communication level, while taking into account the national-cultural specificity of communication and national-cultural features of the language semantics.

The article focuses on positive impact of studying the Slovak language in close connection with the national culture of the Ukrainian people, the linguistic-regional aspect of educational materials and teaching in general, which will enhance the students' communicative and cognitive motivation, expand their general cultural outlook, allow to diversify techniques and forms of learning, most effectively implement didactic requirements of combining studying with personal development.

Key words: ethnic function, socio- and ethno-linguistics, national specificity of a language, Ukrainian-Slovak language affinity, background associations, national-cultural component, full equivalence, partial equivalence and non-equivalence.

Мета статті – розглянути важливість використання методу діалогу культур у процесі викладання словацької мови у вищих навчальних закладах.

В. фон Гумбольдт писав: «Відмінності між мовами становлять щось більше, ніж звичайні знакові відмінності. Різні мови за своєю суттю, за своїм впливом на пізнання і на почуття виявляються у дійсності різними світобаченнями» [6, с. 370].

У сучасному динамічному світі звичним явищем стали контакти носіїв різних культур і мов. Незнання або неадекватне відтворення норм мовленнєвої та немовленнєвої поведінки створює труднощі в спілкуванні представників різних лінгвокультурних спільнот.

Е. Сепір зазначав: «Не можу я визнати і справжньої причинної залежності між культурою і мовою. Культуру можна визначити як те, що суспільство робить і думає. Мова є те, як думають. Зрозуміло, що зміст мови нерозривно пов'язаний із культурою. Мова у своїй лексиці більш-менш точно відображає культуру, якої не обслуговує; цілком справедливим є і те, що історія мови й історія культури розвиваються паралельно» [3, с. 57].

Отже, впевнено можна стверджувати лише те, що культура визначає план змісту знакової системи мови. У семантиці мови відображаються загальні, універсальні компоненти загальнолюдської культури і своєрідність культури конкретного народу.

Науковець Р. Катичич розглядає мову як складову частину етнічної спільності [11, с. 112]. З огляду на це етнічна функція мови належить до національної специфіки, визначаючи неповторність і асоціацію образного мислення кожного окремого народу.

Б. Андерсон трактує мову водночас і як знаряддя, і як продукт духовної діяльності людей, і як матеріальний носій міжсуб'єктної інформації, що проводить духовну діяльність людини в поле духовної діяльності етносу. Саме це і складає основу нерозривного зв'язку мови та нації.

Питаннями осмислення мови в контексті духовної діяльності людини та етносу займалися учені В. Гумбольдт [6] та О. О. Потебня [10, с. 178–205], розглядаючи розвиток мови, людини і етносу як триєдиний процес, де всі його складові взаємозумовлені. Це твердження набуло актуальності в сучасних дослідженнях соціо- та етнолінгвістики [9, с. 116].

Викладаючи словацьку мову в україномовній аудиторії, нами було помічено, що проникнення студентів у ментальність словацького народу, носія мови, допомагає засвоєнню граматики, лексики, синтаксису. Однак, іноді саме національно-

культурна специфіка мовленнєвої поведінки в традиційних для певного етносу ситуаціях спілкування може спричинити негативне сприйняття всієї міжкультурної комунікації з представниками словацького етносу.

У працях М. М. Бахтіна зазначається, що «всі слова для кожної людини поділяються на свої і чужі, але кордони між ними можуть зміщуватись, і на кордоні відбувається напружена діалогічна боротьба... Розуміння повторюваних елементів і неповторюваного цілого. Пізнання і зустріч з новим, незнайомим. Ці два моменти... мають бути нерозривно злиті в живому акті розуміння: адже неповторність цілого відображена в кожному повторюваному елементі, що стосується цілого» [1, с. 271].

Навчаючи студентів словацької мови, маємо пам'ятати: у навчанні мови як засобу спілкування слід підходити до національної складової з двох сторін: набуття специфічних знань і вмінь чужої мовної особистості з одного боку і сукупність умінь, які має реалізувати ця особа в спілкуванні і які забезпечать їй повноцінне існування в усіх формах спілкування іноземною мовою в чужому комунікативному просторі.

При підготовці філологів-словакістів велика увага приділяється засвоєнню студентами не лише мовних, а і фонових знань. Звідси випливає, що першою необхідною умовою розуміння є релевантність культурних фонових знань як основи міжкультурного діалогу і способу орієнтації по відношенню до іншої культури. Фонові знання визначаються як «загальні для учасників комунікативного акту знання. Іншими словами, це загальна для комунікантів інформація, яка забезпечує взаєморозуміння при спілкуванні» [1, с. 196].

Е. Секанінова [12] звертає увагу на те, що вивчаючи словацьку мову, студенти-іноземці повинні розрізняти такі випадки семантичної структури лексичної одиниці у рідній і нерідній мовах: повна еквівалентність, часткова еквівалентність та безеквівалентність.

При повній еквівалентності лексичних одиниць двох мов спостерігається абсолютна їх відповідність і в плані вираження, і в плані змісту. Це відбувається в двох випадках:

- коли лексеми обох мов містять лише по одній семемі, наприклад: *akcia-účastina, denymat-poslanec, націоналізація – poštatenie, судимість – trestanost', дублікат – rovnopis*;

- коли лексеми обох мов містять однакову кількість відповідних семем, наприклад: логіка – *logika*

- а) (наука про закони і форми мислення) логіка діалектична *dialektická*

- б) (внутрішня закономірність) логіка історії, подій *1-dejín, udalostí*;

- в) (хід міркувань) у нього своя логіка, *má vlastnú logiku*.

Часткова еквівалентність стосується лише полісемічних одиниць. Наприклад українське дієслово *brexati* і словацьке *brechat'*, крім спільного значення «гавкати», мають додаткові, що вводить їх у ряд міжмовних омонімів. В українській мові слово *brexati* використовується переважно в значенні «казати неправду», а словацьке *brechat'* – «сваритися» [12].

Особливо зупинимось на безеквівалентній лексиці.

У кожній мові наявна безеквівалентна лексика, до якої належать слова, що позначають специфічні явища культури і не мають однослівного перекладу на іншу мову. При перекладі вони передаються описово або запозичуються. Запозичені безеквівалентні слова називають екзотизмами. Безеквівалентну лексику звичайно розуміють як слова на позначення специфічних явищ певної культури носіїв вихідної мови, які характеризуються відсутністю відповідних денотатів у вивчуваній мові. До української безеквівалентної лексики відносять такі слова, як чумац, гривня, рушник, вареники, борщ, бандура, кобзар, коломийка, гопак, вечорниці, тризуб. Як правило, безеквівалентна лексика в кожній мові становить не більше 6–7 % від загальної кількості активно вживаних слів. Слова з тотожним денотативним значенням можуть мати різні емоційні й оцінні відтінки, а також різні асоціативні зв'язки. Зрідка ці відмінності зумовлені відмінностями і в самих реаліях, як, наприклад, українська *xata* і словацька *chata*.

Світлана Пахомова наводить такі приклади безеквівалентної лексики у словацькій мові: *parenica, odzemok, žinčica, bača, desiata* та ін. На заняттях зі словацької мови їм приділяємо дещо більше уваги, адже вони потребують нестандартного для двомовного словника опису: поряд з транскрипційним еквівалентом подаємо пояснення (елемент тлумачного словника) [8, с. 83].

odzemok – одземок, словацький національний танець;

parenica – парениця – вид овечого сиру;

žinčica – жинчиця – напій з овечого молока;

bača – бача (старший чабан);

desiata – десята – другий сніданок.

Але безеквівалентні номінативні одиниці не завжди корелюють зі специфічними реаліями етносу. За словами В. Н. Манакіна, між ними зустрічаються й такі денотати, які залишилися непоміченими мовою, але не свідомістю [7, с. 148].

Світлана Пахомова наводить такі приклади: *súrodenec* – (рідний) брат, (рідна) сестра, *s-i* – рідні брат і сестра, брати й сестри; українська доба – це словацькою *24 hodiny, deň a noc*. [8, с. 84]

Проте, як слушно зауважують С. М. Верещагін та В. Г. Костомаров, не можна визначити ні повну еквівалентність, ні повну безеквівалентність лексичних одиниць. «Як безеквівалентні слова, так і фонові – не абсолютна категорія, а відносна. Говорити про те, чи можна певне слово назвати безеквівалентним, припустимо лише стосовно якоїсь мови. При цьому нерідко трапляється, що слово, яке є безеквівалентним порівняно з лексикою мови Б, виявляється повністю еквівалентним у застосуванні до мови В. Це ж справедливо, якщо мати на увазі фонові слова» [5, с. 45].

Національно-культурні особливості мови пов'язані з усіма мовними рівнями. Специфіка дисципліни «іноземна мова» полягає в тому, що провідним компонентом змісту навчання іноземної мови є не основи наук, а способи діяльності – навчання різних видів мовленнєвої діяльності: говорінню, аудіюванню, читанню, письму. Для цього необхідно надати практику в живому спілкуванні кожному студенту в тому виді мовленнєвої діяльності, який він у даний час опановує.

Ми використовуємо ті чи інші автентичні матеріали для читання з конкретної теми усного мовлення, а також звукову інформацію (цікаві виступи носіїв мови з різних питань, мова політичних чи державних діячів, вибори Президента країни, події в різних куточках світу).

Теми, наприклад, можуть бути такими:

- *Televízne informácie o Slovenskej Republike*

- Oficiálna návšteva predsedu ukrajinskej vlády SR
- Pomoc Slovenska pri likvidácii následkov povodní v Zakarpatsku

Ефективною є організація загальної дискусії всієї академгрупи на ту чи іншу проблемну інформацію з ресурсів мережі Інтернет або обговорення листів, отриманих електронною поштою від партнерів по проекту. Можна при цьому підібрати дуже цікаві ілюстрації. Саме тут і спостерігаємо діалог двох культур, стимульований реальними контактами з представниками цієї культури.

Студентам пропонуються для вивчення теми, які безпосередньо стосуються країни, мову якої вони вивчають. Читання книг, журналів та газет, перегляд телепередач, документальних та художніх фільмів словацькою мовою. Це сприяє розширенню світогляду студентів, їх обізнаності в усіх сферах життєдіяльності людини. У вихованців виникає бажання розповісти про прочитане, побачене або почуте стосовно подій, що відбуваються у країні, мову якої вони вивчають. Програмою словацької мови обов'язково передбачається оволодіння знаннями про культуру, історію, реалії та традиції Словаччини (лінгвокраїнознавство, країнознавство).

Заняття плануємо так, щоб у ньому були передбачені найкоротші шляхи до поставленої мети, і, в першу чергу, намічені структура, методика і засоби навчання в суворій відповідності з поставленою метою.

Щоб краще ознайомити студентів з тим, яку роль виконує українська мова в діалозі зі словацькою культурою, пропонуються наступні теми для бесіди:

1. Чим пояснюється зв'язок мови та культури?
2. На що слід звертати увагу при вивченні словацької мови?
3. У чому виявляється національно-мовна специфіка лексичних одиниць?
4. Чим ви можете пояснити специфіку сприйняття реалій навколишнього світу представниками українського і словацького народів?
5. Проаналізуйте взаємозв'язки українців і словаків, що проживають на території України.
6. Чи мають слова вітер, верба, шлях, соняшник, рута, мавка символічне значення в словацькій мові? Поясніть подібність і відмінність цих символів у різних культурах. Які слова-символи має словацька мова?
7. Знайдіть у наведених ілюстраціях відображення культури словацького народу. Доведіть свою думку.
8. Доведіть, що мак є символічною рослиною для українців, пригадавши фразеологізми, фольклорні епітети та порівняння з цією лексемою. Наведіть приклади подібних слів-символів у словацькій мові.

Безперечно, українська і словацька мови є спорідненими. І це, на перший погляд, полегшує міжслов'янську культурну комунікацію. Однак, досвід викладання словацької мови в україномовній аудиторії свідчить про те, що існує при цьому багато перепон. На шляху спілкування з носіями мови можуть виникати труднощі навіть на найпростіших побутових рівнях. Знання структури словацької мови, а також елементів її культури, національно-мовних особливостей, мовленнєвих зразків узусного різновиду не завжди можуть забезпечити досконале вивчення мови навіть в мовному середовищі.

Уже на початковому етапі знайомства зі словацькою мовою ми намагаємося подати студентам необхідний набір засобів спілкування не лише на найпростіших рівнях, а й з огляду на спілкування культур, виходячи з національно-культурної специфіки такого спілкування і враховуючи національно-культурні особливості мовної семантики. Якщо такий набір засобів надавати студентам уже з перших занять, то, на нашу думку, знайомство з національними традиціями словацького народу, фольклором, культурою, мистецтвом країни, літературою полегшить вивчення даної мови.

Отже, організація вивчення словацької мови в тісному зв'язку з національною культурою українського народу, лінгвокраїнознавчий аспект навчальних матеріалів і навчання в цілому сприятиме посиленню комунікативно-пізнавальної мотивації студентів, розширенню їхнього загальнокультурного світогляду, дозволить урізноманітнити прийоми і форми робіт, найбільш ефективно реалізувати загальнодидактичні вимоги поєднання навчання з вихованням. Використання методу діалогу культур у процесі професійної підготовки фахівців допоможе вирішенню складних завдань, пов'язаних з підготовкою майбутніх фахівців, викладачів словацької мови, до зростаючих потреб міжнародної мобільності й тіснішої співпраці із зарубіжними партнерами не лише в галузі освіти, культури, науки, але також у торгівлі, промисловості та інших сферах людської діяльності. До того ж, діалог культур сприятиме взаємному розумінню й терпимості, повезі до особистості й культурних відмінностей, а також формуванню позитивного ставлення студентів до представників інших культурних груп та налаштованості на ненасильницьке вирішення спірних проблем.

Досліджуючи національно-культурний компонент потрібно чітко розмежовувати сфери функціонування відповідних термінів, доцільність їхнього вживання в певному контексті. Культурний компонент є досить неоднорідним, він може мати інтелектуальний та експресивно-емоційний зміст, раціональну та емоційну оцінку. Дослідження національно-культурних компонентів потребує системного підходу і глибоких знань з культурології, етнолінгвістики, психолінгвістики, що допоможуть виявити особливості національно-мовної картини світу і є перспективним напрямком сучасної лінгвістики.

Література:

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. М.: Искусство, 1986. 445 с.
2. Бельчиков Ю. А. О культурном коннотативном компоненте лексики. *Язык, система и функционирование: сборник научных трудов*. М.: «Наука», 1988. С. 30–35.
3. Брутян Г. А. Гипотеза Сепира – Уорфа. Ереван: Луис, 1968. 66 с.
4. Вежбицкая А. Понимание культуры через посредство ключевых слов / пер. с англ. А. Д. Шмелёва. М.: Языки славянской культуры, 2001. 288 с.
5. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. В поисках новых путей развития лингвострановедения: концепция речеповеденческих тактик. М.: Институт русского языка им. А. С. Пушкина, 1999. 84 с.
6. Гумбольдт В. Характер языка и характер народа // Гумбольдт В. Язык и философия культуры. М., 1985. С. 370–380.
7. Манакин В. Н. Основы контрастивной лексикологии: близкородственные и родственные языки. Киев-Кировоград, 1994. 264 с.
8. Пахомова С. Стан розробки словацько-українського лексикографічного сектора. *STUDIA SLOVAKISTICA*. 2007. № 7. С. 81–88.
9. Пінчук О. Ф., Червяк П. І. Нариси з етно- та соціолінгвістики. К.: Просвіта, 2005. 151 с.
10. Потебня А. А. Язык и народность. *Мысль и язык*. Харьков, 1926. 5-е изд. С. 178–205.
11. Katičić R. Novi jezikoslovní ogledi. Zagreb: Školska knj., 1986. 339 s.
12. Sekaninová E. Dvojzýčná leksikografia v teorii a praxi-Bratislava, Veda. 251 s.